

22. Danilewiczowa M. Testament naukowy dawnego Liceum Krzemienieckiego // *Życie Krzemienieckie*. — 1938. — № 12. — S. 274–283.
23. Danilewicz Zielińska M. Ateny Wołyńskie. Dawne Liceum Krzemienieckie (1805–1832) // Danilewicz Zielińska M. *Próby przywołań. Szkice literackie*. — Warszawa, 1992. — 130 s.
24. Dybkowska A., Żaryń I., Żaryń M. *Polskie dzieje od czasów najdawniejszych do współczesności*. — Warszawa, 1994. — 378 s.
25. *Encyclopediá szkolna. Literatura i nauka o jenzyku*. — Warszawa, 1995. — 911 s.
26. Groszyński K. H. Badacz i twórca historii // *Życie Krzemienieckie*. — 1933. — № 10. — S. 386–394.
27. Ostrowski A. Hugo Kollontaj. Ojtec demokracji Polskiej. — Legnica, 1946. — 56 s.
28. Poniatowski J. Wpływ dawnego Liceum Krzemienieckiego // *Życie Liceum Krzemienieckiego*. — 1931. — № 7. — Cz. II. — S. 3–17.
29. Wójtękówna I. Liryzm Krzemieńca // *Życie Krzemienieckie*. — 1936. — № 5. — S. 179–190.
30. Yanik M. Hugo Kołłontaj. Monografia z czterema podobiznami. — Lwów, 1913. — 642 s.

Вадим МУЖИЧОК

ДІЯЛЬНІСТЬ ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (1919-1939 РР.)

У статті розкривається проблема діяльності фізкультурно-спортивних організацій на західноукраїнських землях у (1919–1939 рр.). У дослідженні аналізується історіографія як історія становлення фізичної культури та спорту, яка містить в собі знання про суспільні умови розвитку і функціонування фізичного виховання, методологічні засади історико-педагогічних досліджень, основні напрями та школи фізичної культури та спорту з їхніми здобутками, створення і діяльність науково-дослідних, освітніх та інших установ спортивного профілю, підготовку педагогічних кадрів фізичної культури і спорту, міжнародні зв'язки і співробітництво тощо.

Актуальність теми визначається необхідністю історичного вивчення складових українського фізкультурно-спортивного руху на Західній Україні в період 1919–1939 рр. На сучасному етапі становлення нашого суспільства фізкультурно-оздоровча виховна робота з учнівською та студентською молоддю проводиться відповідно до чинних Законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту» та положень про загальноосвітній, професійно-технічний, вищий, позашкільний навчальні заклади, «Про затвердження Примірного положення про організацію і проведення виховної роботи в закладах Міністерства освіти і науки України», затверджених відповідними постановами Кабінету Міністрів України (наказ Міністерства освіти і науки України від 16.04.2002р. №257) [12, 62].

Термін «історіографія», зазвичай, вживається у двох значеннях: як сукупність досліджень та опублікованих джерел з історії та вивчення розвитку певної науки (як в цілому, так і в окремому періоді, питанні тощо). стосовно терміну «історіографія історії окремої науки», то він стосується не творів, в яких відображається історичний процес, а тих праць, предметом дослідження яких є теоретичні проблеми історії певної наукової галузі [4, 23–24].

Таким чином, термін «історіографія» — це багаторівневе поняття, яке використовується в сучасній науці у кількох значеннях. У статті йдеться про історіографію як історію становлення фізичної культури та спорту, яка містить в собі знання про суспільні умови розвитку і функціонування фізичного виховання, методологічні засади історико-педагогічних досліджень, основні напрями та школи фізичної культури та спорту з їхніми здобутками, створення і діяльність науково-дослідних, освітніх та інших установ спортивного профілю, підготовку педагогічних кадрів фізичної культури і спорту, міжнародні зв'язки і співробітництво та низку інших складових.

Фізична культура — це частина загальної культури, сукупність досягнень суспільства у створенні та використанні спеціальних засобів вдосконалення фізичного стану людей [12, 8]. Так, Л. Матвеев значення терміна «фізична культура» розуміє як втілення в самій людині результатів використання матеріальних і духовних цінностей, які відносяться до фізичної культури в широкому розумінні, тобто засвоєні людиною певні знання, вміння, навички, досягнуті на основі використання засобів фізичного виховання, показники соматичного

розвитку тощо [2, 17]. Отже, фізична культура особистості — це не тільки заняття руховими вправами і процедурами загартовування. Поняття «фізична культура» містить ще і широке коло понять, які відносяться до питань про правильний режим раціонального харчування, дотримання правил гігієни, вироблення корисних звичок та ін. [3, 277]. Можна сказати, що фізична культура людини — це визначений принцип її ставлення до свого здоров'я, до розвитку і збереження можливостей свого організму. На основі цього принципу будується повсякденне життя людини. Таким чином, фізична культура є невід'ємною складовою загальної культури особистості. Завдання фізичної культури полягає у вихованні навичок культури поведінки, формуванні в особистості стереотипу про те, що турбота людини про своє здоров'я, фізичний розвиток і загальну підготовку є не тільки її особистою справою [9, 3–5]. Теоретичні знання з фізичної культури містять основні положення про рухові режими, про особливості занять фізичними вправами, їх значення в формуванні життєво важливих рухових навичок особистостей, їх підготовки до праці і захисту Батьківщини, про правила загартовування і необхідність дотримання гігієнічних вимог, про корисні і шкідливі для здоров'я звички [13, 7].

Якщо розглядати історіографію фізичної культури нашої держави загалом, то першими вітчизняними науковцями, які досліджували проблеми історії фізичної культури та спорту, були О. Грачов, Е. Зеліксон, Д. Крадман, П. Куняєва, С. Синіцина, у 60-70-х роках ХХ ст. — М. Пономарьова, А. Ратнев, О. Суник та ін. Предметом досліджень, здійснених у радянський час і перші роки незалежної Української держави, були проблеми розвитку фізичної культури українського народу в кожен його історичну добу: Київську, Козацьку, Гетьманську та наступні. Однак ступінь уваги вчених до кожної з них був різний. Більше досліджень присвячено Київській добі [5]. Першою спробою стали статті О. Грачова, що слугували коментарями до розділу «Фізична культура в дофеодальній Русі», вміщеному в хрестоматії «Історія фізичної культури в СРСР від найдавніших часів до кінця ХVІІІ ст.» (1940). Традиції здорового способу життя (санітарія, гігієна та ін.) в Київській Русі досліджувалися вченими-етнографами та істориками медицини в 40-і – поч. 90-х р. ХХ ст. (Б. Романов, Н. Богоявленський, О. Кравець, В. Соколова, А. Данилюк, З. Болтарович). Щоправда, до початку 90-х рр. ХХ ст. така увага рідко виходила за межі навчальної літератури (навчальний посібник «История физической культуры народов СССР» (1958). Тільки після прийняття Верховною Радою України історичного акта — Декларації про державний суверенітет (16 липня 1990 р.) і Акту проголошення незалежності України від (24 серпня 1991 р.), коли превалюючими стали погляди на Київську Русь як на один з органічних етапів розвитку українського народу, з'явилися спеціальні праці з питань про національні традиції фізичної культури, які були написані не тільки в науково-популярному жанрі (В. Пілат, 1991 р.), а й у формі дисертаційного дослідження (В. Старков, 1991 р.) [4, 276–277]. Треба віддати належне історичній роботі В. Старкова, де вперше фізична культура розглядається в усіх своїх зв'язках і відношеннях як частина давньоруської цивілізації, акцентується увага на звичаєвому праві і правових нормах щодо фізичної культури.

Менше уваги приділено дослідженню фізичної культури Козацької доби. Крім фундаментальної праці Д. Яворницького («Історія запорізьких козаків»), можна назвати статтю О. Чернової, в якій принагідно висвітлюється питання про фізичну підготовку українського козацтва за часів Визвольної війни 1648–1657 рр. Поза увагою дослідників залишилася і проблема фізичної культури українського народу у добу Гетьманщини [14].

Дещо краще розроблено питання про стан і розвиток «санітарно-гігієнічної культури ХVІІІ – поч. ХХ ст.» (Р. Бенюмов, Б.Петров, К. Васильєв, Є. Гольд та ін.). Окремі праці висвітлюють стан фізичного виховання в навчальних закладах, є дослідження спеціалістів в галузі педагогіки (Р. Геворкян та ін.) [3, 415].

Таким чином, простеживши еволюцію у ставленні українського народу до цінностей фізичного здоров'я (О. Вацеба, Б. Трофим'як), можна стверджувати, що у свідомості народу панував ідеальний образ фізично розвиненої людини. Це виявлялося в індивідуальних змаганнях, між членами роду, пізніше — між громадянами різних держав (спортивні змагання, олімпіади тощо). Іноді ідеальний образ розвиненої людини виступав як культ фізичної сили (так зване «кулачне право»). Фізичні заняття (у вигляді підготовки до військової справи) у

період середньовіччя вважалися характерними ознаками вільної людини, відображали її правове становище. В усіх випадках фізична культура являла собою зовнішню форму поведінки людини, внутрішньою стороною слугували ідеалізовані зразки для вчинків. Фізична культура народу, а також традиції здорового способу життя, протягом століть регулювалися соціальними нормами (моралі, релігії, звичаїв), у яких провідними були норми звичаєвого права [1]. Значний вплив на розвиток фізичної культури, здоровий спосіб життя народу, мали національні, релігійні та інші особливості, притаманні конкретному етнічному утворенню [5].

На кінець XIX ст. була досить розвинена санітарно-гігієнічна культура українців, що стала важливим елементом їх здорового способу життя, а фізичне виховання — невід'ємною частиною загальноосвітнього процесу в школах усіх рівнів і почало регламентуватися в цілому ряді «порадників», «наставлянь» тощо. Сформувалася офіційна основа функціонування спортивно-гімнастичних товариств, діяльність яких базувалась на зареєстрованих державними органами статутах і регулювалася корпоративними нормами. Західно-українське суспільство в силу історичних чинників соціально-політичного характеру змушене було керуватися австрійським законодавством у сфері фізичної культури, гігієни і санітарії [12].

У цьому контексті значний науковий і громадсько-політичний інтерес становить дослідження про національно-визвольний рух на західноукраїнських землях (О. Вацеба, Б. Трофим'як, Т. Палагнюк), що впродовж століття були окуповані іноземними державами, і населення яких накопичило великий досвід боротьби за національне самозбереження та державну незалежність і соборність. Значна роль у цьому процесі належала різним громадсько-політичним угрупованням, зокрема фізкультурно-спортивним організаціям міжвоєнного періоду у 1919–1939 рр. [14].

Аналіз наукових досліджень проблеми показав, що рівень наукової розробки теми, з одного боку, характеризується певним політизованим підходом більшості вітчизняних і зарубіжних дослідників до національно-визвольного руху, діяльності фізкультурно-спортивних організацій у Західній Україні, з іншого — відсутністю ґрунтовних наукових публікацій. Як і культура суспільства в цілому, культурно-спортивний рух у своїй основі ґрунтуються на народній фізичній культурі, адже в життєдіяльності суспільства функція духовного і тілесного відтворення та вдосконалення людини відноситься до основ буття, життєдіяльності нації [14].

Для ширшого аналізу історіографії становлення фізичної культури та спорту в Західній Україні можна використати науково-методичні праці (Р. Шухевич, В. Янів, М. Галушинський, Т. Франко, П. Франко, І. Гриньох, Б. Кравців, В. Охримович, Ф. Черник, В. Лаба, О. Тисовський та інші), поділивши їх на чотири групи. Першу групу становлять загальнотеоретичні дослідження з концептуальних державницьких визвольних ідей, у яких висвітлено боротьбу за збереження рідної мови, звичаїв, національної свідомості, роль і значення тілесного виховання, фізичної культури у національно-творчому процесі. Велика заслуга у розробці цих ідей належить М. Грушевському, І. Франку, М. Павлику, І. Крип'якевичу, В. Дорошенку, Д. Донцову, Л. Цегельському та ін. Варто підкреслити, що праці згаданих дослідників стали доступними з часу відновлення державності й незалежності України. Загалом вони були ідейною основою розвитку фізкультурно-спортивних організацій, які справили значний вплив на формування і становлення молодого покоління з розвинутою національною свідомістю і прогресивними поглядами на суспільно-політичне, економічне та культурне життя українського суспільства у 1919–1939 рр.

До другої групи можна віднести праці про становлення фізкультурно-спортивних організацій та розвиток певних видів спорту, про діяльність клубів та пластових куренів в українських гімназіях і семінаріях у Львові, Перемишлі, Станіславі, Тернополі та Чернівцях. У них мова йде в основному про певну систему виховання майбутніх провідників національно-визвольних змагань, таких як Р. Шухевич, В. Янів, М. Галушинський, Т. Франко, П. Франко, І. Гриньох, Б. Кравців, В. Охримович, Ф. Черник, В. Лаба, О. Тисовський та інші. Характерною рисою згаданих публікацій є те, що вони написані переважно очевидцями подій, мали популярний характер і не відзначалися ґрунтовною джерельною базою.

До третьої групи віднесемо ювілейні альманахи, які видані на Галичині та Буковині за часів Австро-Угорщини та міжвоєнної Польщі з нагоди 40-х роковин товариства «Січ» у Відні, ювілеїв Спортових товариств «Україна» у Львові, «Поділля» у Тернополі, «Сянова Чайка»,

«Беркут» у Перемишлі, спортивних календарів-альманахів, календаря «Криниця», сокільських календарів та інші. Вагомою у розробці досліджуваної проблеми стала книга-альманах Кирила Трильовського «Гей, там на горі «Січ» іде!», яку впорядкував і видав у Канаді син автора. У ній є чимало публікацій про окремі місцеві «Січі», спогади «Січового Батька» К. Трильовського, багато січових пісень, описи і малюнки гімнастичних сокільсько-січових вправ, унікальні світлини тощо. Зазначимо, що фізична культура на Буковині створювалась за принципом клубної системи. Це були спортивні клуби із визвольно-національним спрямуванням. Основне завдання полягало у проведенні спеціальних військових занять з молоддю. Можна навести дані про хронологію виникнення спортивних організацій Буковинського краю. Так у 1920 році утворюється Чернівецький інтернаціональний клуб «Чога» і товариство «Вікторія». У 1921 році організована єврейська спортивно-гімнастична спілка «Союз», в 1922 році з'явився румунський клуб «Аркашул» («Лучник»). Єврейський спортивний клуб «Макаббі», заснований ще 1914 році, тільки у 1924 році був визнаний румунською владою [13].

Проаналізувавши вищезгадані архівні видання, можна скласти хронологію діяльності фізкультурно-спортивних організацій Західної України в період 1919–1939рр. Так, відновивши свою діяльність та створивши нові спортивні клуби у Тернополі, Станіславові, Коломиї, Стрию, Дрогобичі, Бродях, спортивний рух очолювали переважно професори, студентська, гімназійна молодь, що об'єднувалась у спортивних клубах «Україна» (Львів), «Поділля» (Тернопіль), «Сянова Чайка» (Перемишль), «Скала» (Стрий), «Чорногора», «Пролом» (Станіславів), «Ватра» (Дрогобич), «Богун» (Броди), «Лучник» (Чернівці) та інші. У 1922 р. було засновано спортову секцію, що згодом реформувала в Український Спортовий Союз (1924 р.), що керував усім спортивним життям Галичини. Важливим явищем стає відродження Запорізьких ігрищ (Українських олімпіад), формування нової пластової ідеології. Також засновуються Карпатський лещатарський клуб (КЛК), Український спортивний студентський клуб (УССК), Український туристично-краєзнавче товариство (УТКТ) «Плай», засновником і керівником якого був професор І. Крип'якевич. При «Плаї» існував спортивний клуб імені сотника Ф. Черника.

Розбудовувалася і зміцнювалася також пластова організація. Було засновано Український Улад Старших Пластунів (сеньйорів), відомий курінь «Лісові Чорти», що ґрунтувався на християнсько-світоглядній ідеології, активізується видавнича діяльність «Вогнів», діє постійний стаціонарний і водний пластовий вишкіл української галицької молоді в Карпатах, очолюваний «Сірим Левом» — С. Левицьким, І. Чмолою та В. Янівим.

Упродовж 20-х років гімнастично-спортивні організації відновлюють видавництво часописів «Спорт», «Спортові Вісти», «Сокільські Вісти», «Луговик». Це був початок активної боротьби українських політичних сил за вплив та опанування сокільським, спортивним рухом. Надзвичайно відчутною була боротьба Організації Українських Націоналістів за опанування всіма ланками спорту і Пласту.

Польська влада переслідувала й заборонила діяльність гімнастичного товариства «Січ». Тому в березні 1926 року на основі «Січей» було створено товариство «Луг». Його очолив колишній генерал-хорунжий армії УНР Р. Дашкевич. Для організаційного зміцнення товариства з липня 1926 року виходить щомісячник «Вісти з Лугу», а також було підготовлено «Підручник для руханково-пожарничих Січей та Лугів». Польський уряд намагався паралізувати український гімнастично-спортивний рух, свідченням чого є заборона «Лугів». У 1937 році у 718 його осередках, переважно сільських, об'єднувалось близько 40 тисяч юнаків і дівчат. Лугова організація була найчисельнішою в краю. Було розпущено Український Спортовий Союз (1937) та дев'ять його структур: «Плай», спортивний клуб ім. сотника Ф. Черника, Український Студентський Спортивний Клуб, Карпатський Лещатарський Клуб та інші. Було заборонено часописи «Готові», «Змаг» і «Спорт».

Отже, у міжвоєнний період гімнастично-спортивні організації на західноукраїнських землях переживали непростий процес формування і переосмислення своїх ідейно-світоглядних принципів. У міру своїх можливостей вони впливали на національно-визвольний рух. Вихованці гімнастично-спортивних організацій брали активну участь у розбудові і захисті Карпатської України, були могутньою національною військовою силою у боротьбі за волю України.

До четвертої групи праць про українську фізичну культуру слід віднести, насамперед, дисертаційне дослідження І. Андрухів на тему: «Виховна діяльність українських молодіжних товариств у Галичині (1894–1939 рр.)», де автор дослідив генезу національного молодіжного руху в Галичині, на Буковині та в еміграції, показав вплив масових товариств «Сокіл», «Січ», «Пласт» на суспільно-політичне життя. Ця група праць також містить сучасні дослідження з проблеми становлення фізкультурно-спортивних організацій на Західній Україні у міжвоєнний період. Так, наприклад, науковець М. Гонжа у своїй дисертаційній роботі «Розвиток фізичної культури і спорту на радянській Буковині» описує для порівняльного аналізу становлення фізичного виховання на Буковині (1918–1940 рр.), Б. Трофим'як у науковому дослідженні «Гімнастично-спортивні організації в національно-визвольному русі Галичини (друга пол. XIX ст. – перша пол. XX ст.)» виділив чотири етапи процесу становлення та розвитку гімнастично-спортивних організацій на Галичині [15].

Таким чином, процеси національного відродження в Україні, необхідність формування та відтворення соціального, психічного і фізичного здоров'я нації вимагають посиленої уваги до відродження національної культури. У цьому аспекті одним із напрямків оптимізації становлення національної системи фізичного виховання є творче використання історичної спадщини і здобутків фізичної культури та спорту нашого народу, зокрема й на західноукраїнських землях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ващеба О. Діяльність українського науково-дослідного інституту фізичної культури (1931–1939) як науково-організаційна основа формування та розвитку державного науково-дослідного інституту фізичної культури і спорту в сучасній Україні // Актуальні проблеми фізичної культури і спорту. — 2003. — № 1. — С. 39–45.
2. Ващеба О. Український спорт і показник книжкових видань з фізичного виховання та спорту в Україні. — Львів: ЛНУ, 2002. — 120 с.
3. Вострокнутов Л. Д. Деятельность спортивных организаций в Украине в конце XIX – начале XX вв. // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених: Збірник наукових праць. — Харків, 1997. — Вип. 3–4. — С. 276–279.
4. Вострокнутов Л. Д. Історіографія та джерельна база досліджень з історії фізичної культури // Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Рідний край: (Зб. статей). — К., 1998. — Вип. 4. — С. 414–419.
5. Вострокнутов Л. Д. Фізична культура в Україні від часів Київської Русі до початку XX ст.: соціально-нормативний аспект: (Історіогр. ситуація та джерельна база) // Вісн. Ун-ту внутріш. справ. — Харків, 1998. — Вип. 3–4. — С. 137–143.
6. Горський В. С. Філософія в контексті історії української культури // Феномен української культури: методологічні засади осмислення / Збірка наукових праць. — К., 1996. — С. 192–217.
7. Емельянов Б. В. Источниковедение истории философии как научная и учебная дисциплина // Методология и методика преподавания истории философии. — Свердловск, 1982. — С. 83–89.
8. З історії філософської думки на Україні. — К.: Наукова думка, 1967. — 191 с.
9. Історія фізичної культури: Навчальний посібник / За ред. Філя С. М., Худолія О. М., Малка Г. В. — Харків: ОВС, 2003. — 160 с.
10. Кушаков Ю. В. О перспективных направлениях разработки историко-философской методологии // История философии и культура. — К.: Наукова думка, 1991. — С. 5–15.
11. Палагнюк Т. В. Культурно-спортивні заходи в процесі розвитку суспільства // Физическое воспитание студентов творческих специальностей. — Харьков: ХХПИ, 1999. — № 4. — С. 6–8.
12. Солопчук М. С. Історія фізичної культури та спорту: Навчальний посібник. — Кам'янець-Подільськ: Абетка-Нова, 2001. — 236 с.
13. Трофим'як Б. Витоки, організація, структура та діяльність січово-гімнастичних товариств // Визвольний Шлях. — 1997. — Кн. 7. — С. 845–860.
14. Трофим'як Б. Січовий гімнастичний рух, 1900–1925 рр. // Визвольний Шлях. Суспільно-політичний і науково-літературний місячник. — Лондон-Київ: «Українська інформаційна Служба», 1997. — Кн. 6. — С. 732–747.